

Beynəlxalq hava daşımalarında “hava azadlıqları”

E.M.Nəcəfov, Z.Z.Xəlilov.

Beynəlxalq uçuşlarda daşıma həyata keçirən aviamüəssisə müntəzəm hava daşımalarında daşıma hüququ əldə etməklə beynəlxalq hava yollarından səmərəli, effektiv və gəlirlə istifadə edə bilər. Təyin olunmuş daşıyıcının beynəlxalq uçuşlarda maksimum kommersiya effekti əldə etməsi üçün digər ölkələrə müxtəlif variantlarla daşıma həyata keçirmək imkanı verən kompleks hüquqları olmalıdır. Bu hüquqların kommersiya ilə sıx əlaqəsi beynəlxalq hava hüququnda kommersiya hüquqları qrupunun formalaşmasını şərtləşdirmişdir.

Kommersiya hüquqları öz təbiətinə görə beynəlxalq daşımaların iqtisadiyyatı ilə birbaşa əlaqədardır. Aviadaşıyıcının gəlir əldə etməsi üçün daşımanın həyata keçirildiyi dövlətin ərazisində sərnişinləri, yükləri və poçtu boşaltmaq və götürmək hüququna malik olmalıdır. Kommersiya hüquqlarının müxtəlif növlərinə malik olan xarici daşıyıcıların kommersiya fəaliyyəti daşımanın həyata keçirildiyi dövlətin qanunlarına zidd olmamalıdır.

Hava hüququnda beynəlxalq hava daşımalarında müəyyən haqq müqabilində hava gəmisi ilə müəyyənləşdirilmiş marşrut üzrə sərnişinlərin, baqaj və yüklərin, habelə poçt göndərişlərinin kommersiya hüquqlarına uyğun olaraq daşınması daşıma hüququ adlanır.

Dövlətlər arasında beynəlxalq hava uçuşlarının həyata keçirilməsi haqqında razılaşma onların arasında həm də beynəlxalq hava daşımalarının həyata keçirilməsi demək deyildir. Beynəlxalq hava daşımalarının həyata keçirilməsi dövlətlər arasında olan beynəlxalq hava daşımaları haqqında ikitərəfli müqavilələrdən asılıdır.

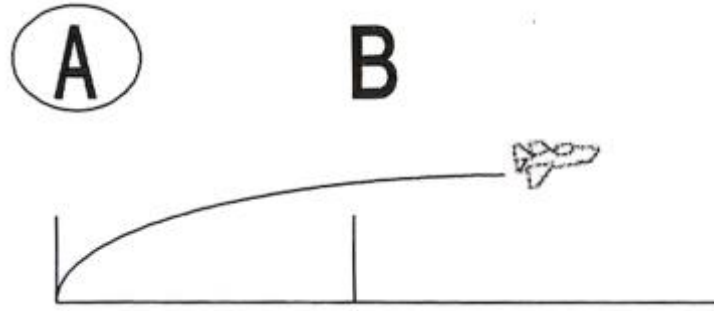
Bir dövlətin digər dövlətə verdiyi hüquq əsasında, təyin olunmuş daşıyıcıların müəyyənləşdirilmiş beynəlxalq marşrutlarda hava əlaqələri haqqında ikitərəfli razılaşmalara müvafiq sərnişin, baqaj və yük daşımalarını yerinə yetirmək hüququna malik olması kommersiya hüququ adlanır.

Aviamüəssisələrin kommersiya hüquqları onlar arasında bağlanan kommersiya sazişlərində konkretləşir. Bu sazişlərdə uçuş cədvəlləri, təyyarə biletlərinin satışı qaydası, tariflər, müxtəlif növ xidmətlərin göstərilməsi və s. müəyyən olunur. Kommersiya sazişləri hava daşımaları haqqında hökumətlərarası ikitərəfli müqavilələrin praktiki həyata keçirilməsi ilə sıx bağlıdır. Ona görə də bu sazişlərin hazırlanması və bağlanması mülki aviasiya təsisatlarının nəzarəti altında eyni zamanda beynəlxalq mülki aviasiya sahəsində çoxtərəfli sazişlərin müddələrinin nəzərə alınması ilə həyata keçirilir.

Kommersiya hüquqlarının əsasını “hava azadlıqları” təşkil edir. Hava azadlıqları yalnız müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarına aiddir. Beynəlxalq hüquq ədəbiyyatlarında 9 “hava azadlığı” terminlərindən istifadə olunur:

1-ci “hava azadlığı” A dövlətində qeydiyyatdan keçmiş daşıyıcının bu hüququ verən (B) xarici dövlətin hava məkanından, onun razılığı əsasında yerə enmədən uçuş keçmək (tranzit) hüququdur.

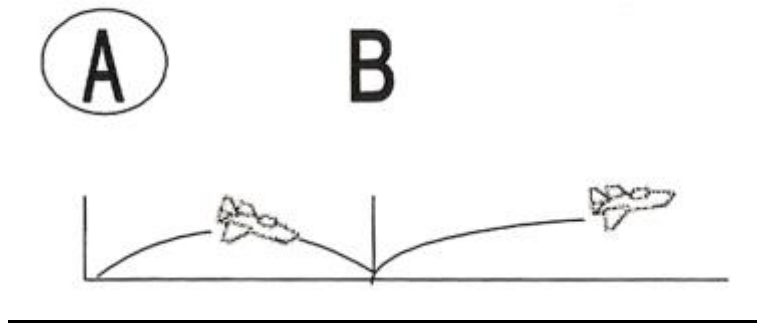
1-ci "hava azadlığı"

Misal üçün: Azərbaycan daşıyıcıları Gürcüstan hava məkanından tranzitlə Bakı-İstanbul marşrutu üzrə uçuşlar həyata keçirirlər. Tranzit uçuş hüququ hava məkanından istifadə olunan dövlətdən (bizim halda Gürcüstandan) asılıdır. Qaydalara uyğun olaraq bu hüquqlar digər dövlətə ekvivalent əsaslarla verilir. 1-ci "hava azadlığı" 1944-cü il beynəlxalq tranzit hava daşımaları haqqında müqavilədə öz əksini tapıb. Bu "hava azadlığı" daşımaların həyata keçirilməsində hər hansı hüquqları nəzərdə tutmur. Lakin qeyd olunmalıdır ki, məhz 1-ci "hava azadlığı" bağlanmış müqavilənin şərtlərinə əsasən, üçüncü dövlətə daşımaların yerinə yetirməsi imkanı verir. Məsələn, yuxarıda qeyd olunan misala əsasən Gürcüstan müqavilədə iştirak etmir, amma hava daşımaları haqqında ikitərəfli müqaviləyə görə xarici daşıyıcıya (Azərbaycan daşıyıcısı) öz hava məkanından tranzit uçuşu həyata keçirmək imkanı verir.

2-ci "hava azadlığı" A dövlətində qeydiyyatdan keçmiş daşıyıcının bu hüququ verən xarici dövlətin (B) hava məkanından, onun razılığı əsasında, qeyri-kommer-siya məqsədləri ilə yerə enməklə (texniki xidmət, yanacaq doldurmaq, qəza enməsi və.s.) uçuş getmək (tranzit) hüququdur.

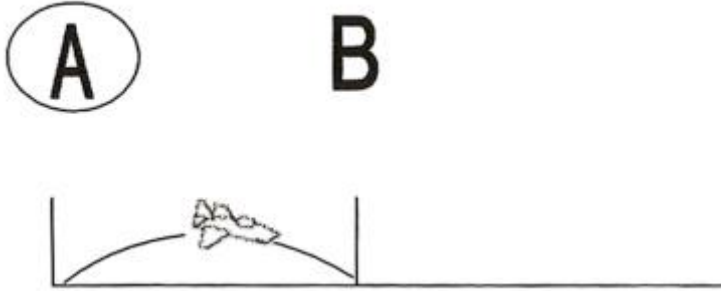
2-ci "hava azadlığı"

Misal üçün: ABŞ daşıyıcıları Çikaqo-Kabil reysini həyata keçirərkən öz hava gəmilərini yanacaq doldurmaq məqsədilə Bakıya endirirlər. 2-ci "hava azadlığından" adətən texniki məqsədlər üçün: hava gəmisinə texniki baxış və nəzarət, hava gəmisinə yanacaq doldurmaq, təxirəsalınmaz təmir və ya qəza vəziyyətində olan hava gəmisinin enməsi zamanı istifadə edilir. 1-ci və 2-ci hava azadlıqları texniki hüquqlardır və sərnişinlərin, baqajın, yükün boşaldılmasını və ya yüklənməsini nəzərdə tutmur.

3-cü “hava azadlığı” müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarında bir dövlətin (B) digər dövlətə (A) verdiyi hüquq əsasında təyin olunmuş daşıyıcının qeydiyyatdan keçdiyi ölkədə (A) götürülmüş sərnişinləri, yükü və poçtu digər ölkədə (B) boşaltmaq hüququdur.

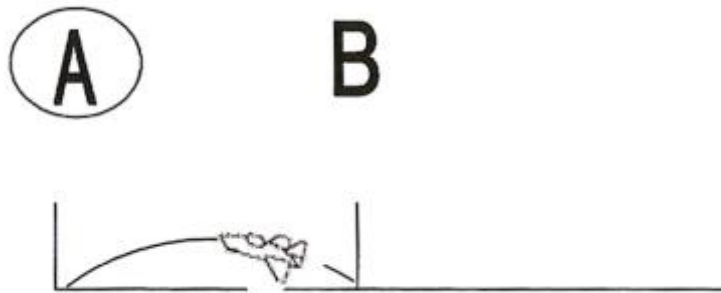
3-cü “hava azadlığı”

Misal üçün 3-cü “hava azadlığına” uyğun olaraq Azərbaycanın təyin olunmuş daşıyıcısı “Azal” MAŞ Bakı-İstanbul reysi ilə daşınan sərnişinləri, yükü və poçtu təyin olunmuş məntəqədə - İstanbulun hava limanında boşaltmaq hüququna malikdir. Bütün beynəlxalq daşımalar “uçub getmə” və “geri qayıtma” rejiminə uyğun olaraq göndərilmə və təyin olunma məntəqələrinə malik olur. Bu nöqtəyi-nəzərdən 3-cü “hava azadlığı” sərnişinlərin, yükün və poçtun təyin olunmuş məntəqəyə maneəsiz çatdırılmasının hüquqi təminatı hesab edilə bilər.

4-cü “hava azadlığı” müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarında bir dövlətin (B) digər dövlətə (A) verdiyi hüquq əsasında təyin olunmuş daşıyıcının digər ölkədə (B) götürdüyü sərnişinləri, yükü və poçtu daşıyıcının qeydiyyatdan keçdiyi ölkəyə (A) daşımaq hüququdur.

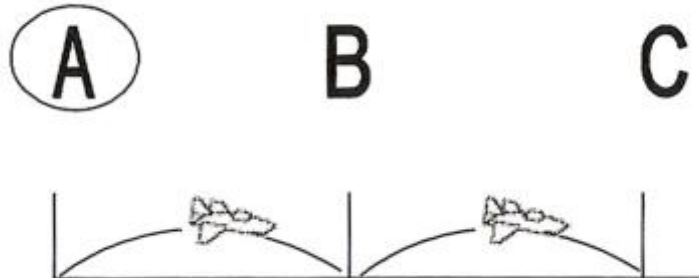
4-cü “hava azadlığı”

4-cü “hava azadlığı” daşıyıcıya xarici dövlətin ərazisində (B) sərnişinləri, yükü və poçtu qəbul etməyə imkan verir. Eyni zamanda bu “hava azadlığı” beynəlxalq daşımaların uçub getmə və geri qayıtma mərhələlərinin effektivliyini təmin edir. Təyin olunan məntəqəyə gəlib çatdıqda daşıyıcının hava gəmisi adətən orada az qalmalı və tez bir zamanda geri dönməlidir. Hava limanlarının yüksək rüsumlarına görə daşıyıcıya beynəlxalq hava limanlarında çox ləngimək sərf etmir. “Geriyə” uçuş da iqtisadi cəhətdən sərfəli olmalıdır.

5-ci “hava azadlığı” müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarında bir dövlətin (B) digər dövlətə (A) verdiyi hüquq əsasında təyin edilmiş daşıyıcının üçüncü ölkədən (C) və ya oraya sərnişinləri, yükü və poçtu daşımaq hüququdur.

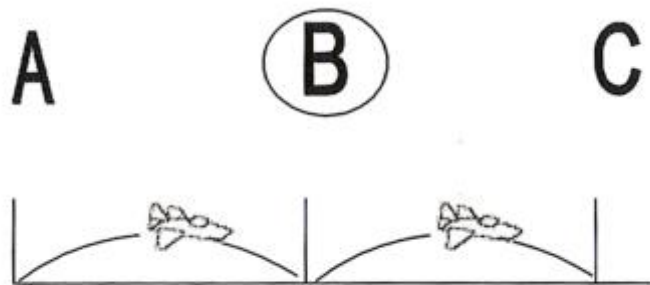
5-ci “hava azadlığı”

Azərbaycanın təyin olunmuş daşıyıcısı “Azal” MAŞ hava daşımaları haqqında Azərbaycan-Gürcüstan-Böyük Britaniya müqaviləsinə əsasən Bakı-Tbilisi-London marşrutu üzrə uçuşlarda sərnişinləri (üçüncü dövlətin sərnişinləri daxil olmaqla məsələn Özbəkistan) Londonda endirə bilər. Bundan əlavə daşımanı həyata keçirən “Azal” MAŞ üçüncü dövlətə gedən sərnişinləri Tbilisidə hava gəmisinə qəbul edib, Bakıdan gələn sərnişinlərlə birgə onları Londona çatdırmaqla bəslə bilər.

Beynəlxalq təcrübədə 5-ci “hava azadlığın”-dan nadir hallarda, adətən onun “ixtisar edilmiş” növündən – aralıq məntəqədə “stop-over”-dən istifadə olunur. Bu, uçuş marşrutunun aralıq məntəqəsində dayanacaq etmiş sərnişinin, sonradan (1 gündən 1 ilə qədər) üçüncü ölkədəki təyinat məntəqəsinə daşınması hüququdur. “Stop-over”-in iki forması - “marşrutda stop-over” və “marşrutdan kənar stop-over” geniş yayılmışdır. “Marşrutda stop-over” sərnişinin üçüncü ölkədəki təyinat məntəqəsinə yalnız sərnişini aralıq məntəqəyə gətirən daşıyıcının hüququ olmasını nəzərdə tutur. “Marşrutdan kənar stop-over”- sərnişini aralıq məntəqədən üçüncü ölkədəki təyinat məntəqəsinə eyni aviabiletlə başqa daşıyıcı tərəfindən daşıma hüququdur.

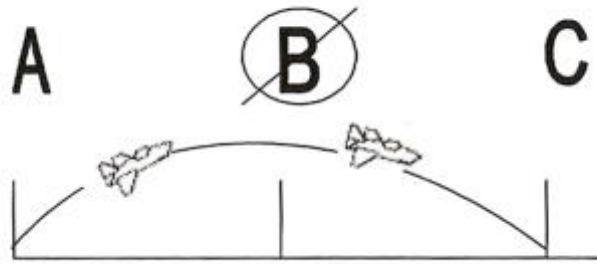
6-cı “hava azadlığı” müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarında bir ölkənin (A) digər ölkəyə (B) verdiyi hüquq əsasında təyin olunmuş daşıyıcının qeydiyyatdan keçdiyi ölkədən (B) keçməklə sərnişinlərin, yükün və poçtun digər ölkələr arasında (A və C) daşınması hüququdur. **6-cı “hava azadlığı”**

Gələcəkdə (Boeing-787 “Dreamliner” hava gəmiləri alınanda) Çikaqo-Bakı-İslamabad beynəlxalq reysində “Azal” MAŞ Çikaqodan İslamabada (yerə enmədən) tranzit daşımanı həyata keçirə bilər. Bu halda 3-cü və 4-cü hava azadlıqları əlavə xarakterə malik olurlar.

7-ci “hava azadlığı” müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarında bir ölkənin (A) digər ölkəyə (B) verdiyi hüquq əsasında təyin olunmuş daşıyıcının bu hüququ almış ölkənin (B) hər hansı məntəqəsinin daşımaya əlavə olunmasını tələb etməməklə sərnişinlərin, yükün və poçtun bu hüququ verən dövlətin (A) ərazisindən üçüncü dövlətə (C) daşınması hüququdur.

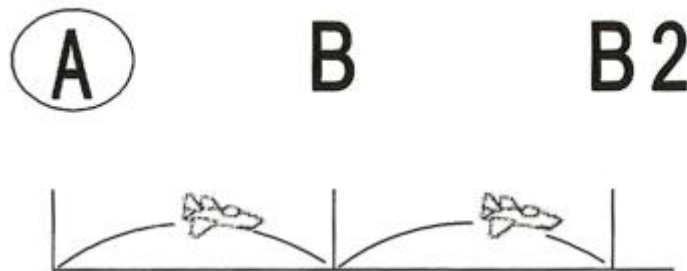
7-ci “hava azadlığı”

“Azal” MAŞ-nın gələcəkdə ABŞ-dan Pakistana və ya Hindistana Azərbaycandan keçməməklə daşıma hüququnu əldə etməsi buna misal ola bilər.

8-ci “hava azadlığı” müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarında bir ölkənin (B) digər ölkəyə (A) verdiyi hüquq əsasında, xarici ölkə (A) daşıyıcının qeydiyyatdan keçdiyi ölkənin (A) ərazisində və ya bu hüququ verən ölkənin (B) ərazisindən kənar başlamış və ya sona çatmış marşrut üzrə, həmin ölkənin (B) iki məntəqəsi (B və B2) arasında kabotaj daşımalar yerinə yetirmək hüququdur.

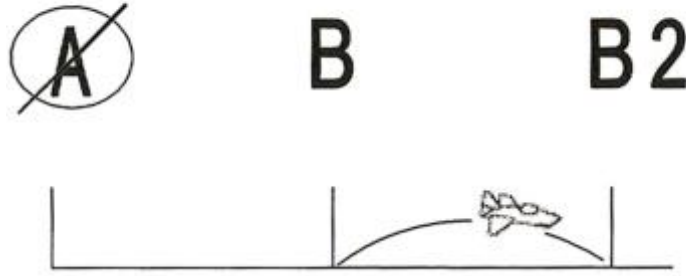
8-ci “hava azadlığı”

Misal olaraq hər hansı Azərbaycan şirkətinin Bakı-Trabzon-Ankara marşrutu ilə uçuş həyata keçirməsi, 8-ci “hava azadlığı”-na nümunə ola bilər.

9-cu “hava azadlığı” müntəzəm beynəlxalq hava daşımalarında bir ölkənin (B) digər ölkəyə (A) verdiyi hüquq əsasında xarici ölkə daşıyıcısının (A) bu hüququ verən ölkənin (B) ərazisindəki iki məntəqəsi (B və B2) arasında kabotaj daşımalar yerinə yetirmək hüququdur.

9-cu "hava azadlığı"

9-cu "hava azadlığı" beynəlxalq hava hüququnda "muxtər kabotaj" adlanır. Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında Çikaqo Konvensiyasının (7 dekabr 1944-cü il) 7-ci maddəsində kabotaj daşımalar 8-ci və 9-cu "hava azadlıqları" xüsusi əsasla qadağan edilmişdi.

Kommersiya hüquqlarının verilməsi əsasən bu hüququ verən ölkənin istəyinə görə həyata keçirilir, yəni mahiyyətə kommersiya hüquqları diskrişion hüquqlardır. Dövlət kommersiya hüquqlarını digər dövlətə verə bilər, lakin həmin dövlətlə bu sahədə qarşılıqlı anlaşma olmasa dövlət bu hüquqları verməkdən imtina edə bilər. Buna görə də ölkələr arasında "hava azadlıqları"-nın fəal mübadiləsi gedir, və bundan istifadə etmək bacarığı beynəlxalq hava daşımalarının iqtisadi effektivliyi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. R.Məmmədov. "Beynəlxalq hüquq" Qanun-2003
2. L.N.Hüseynov. "Beynəlxalq hüquq" Bakı-2002
3. Бордунов В.Д. «Международное воздушное право» Москва-2007
4. Грязнов.В.С. «Международные авиaperевозки» Москва-1982
5. Конвенция о Международной Гражданской Авиации (Чикаго 1944)
6. ICAO doc 9626